

Polski system rozliczeń detalicznych w świetle standardów europejskich

Monika Kałuża

Niniejszy artykuł poświęcony jest zagadnieniom związanym z funkcjonowaniem systemów płatniczych, a w szczególności europejskich systemów międzybankowych rozliczeń detalicznych. Opisuje on zarówno historię, jak i obecny kształt infrastruktury rozliczeniowej oraz kierunki jej rozwoju w świetle budowy SEPA – Jednolitego Obszaru Płatności Euro (Single Euro Payments Area). Artykuł przedstawia również prace podejmowane przez instytucje polskiego systemu płatniczego w zakresie wdrażania instrumentów paneuropejskich oraz dostosowywania do nowych standardów świadczenia usług rozliczeniowo-rozrachunkowych.

1. Wstęp

System płatniczy jest często określany mianem krwioobiegu gospodarki, gdyż jego podstawowa rola to świadczenie sferze realnej usług pozwalających na krążenie siły nabywczej. Obejmuje on wszystkie instrumenty i procedury bankowe oraz systemy płatności występujące na danym obszarze geograficznym, których stosowanie zapewnia przepływ środków pieniężnych w zamian za towary, usługi i aktywa finansowe. Podobnie jak organizm ludzki nie mógłby funkcjonować bez układu krwionośnego, tak i trudno sobie wyobrazić współczesną gospodarkę bez prawnego i technicznego mechanizmu umożliwiającego przepływ środków finansowych. System płatniczy wykorzystywany jest obecnie do realizacji praktycznie każdej operacji ekonomicznej. Ma zatem kluczowe znaczenie zarówno dla całej gospodarki jak i dla poszczególnych podmiotów: przedsiębiorstw, instytucji i osób fizycznych. Sprawny i bezpieczny system płatniczy pozwala skrócić czas realizacji płatności, stwarza możliwość efektywnego zarządzania płynnością, a także ułatwia rozwój nowych rynków i instrumentów finansowych. Podstawową jego część stanowią systemy płatności określane rów-

nież mianem systemów międzybankowego transferu środków. Są to najczęściej, funkcjonujące w oparciu o formalne porozumienia prawne, systemy teleinformatyczne wykorzystywane do wysyłania i odbierania zleceń, przekazywania informacji dotyczących realizowanych transakcji, dokonywania rozrachunku i wyliczania wzajemnych zobowiązań uczestników – banków i instytucji finansowych. Kluczowe znaczenie dla zapewnienia obiegu środków pieniężnych w gospodarce ma zwłaszcza system rozliczeń detalicznych, służący przetwarzaniu zleceń płatniczych złożonych w formie polecenia przelewu, polecenia zapłaty lub dokonanych za pomocą czeku czy karty. Jest on powszechnie wykorzystywany do bezgotówkowego regulowania zobowiązań finansowych w ramach niemal każdej wymiany handlowej. Funkcjonuje najczęściej na bazie netto z odroczonym rozrachunkiem w pieniądzu banku centralnego, co oznacza, iż zazwyczaj istnieje wspólny mechanizm bilansujący zlecenia przekazywane przez poszczególnych uczestników, który w określonym czasie przesyła wyniki rozliczeń do banku centralnego w celu dokonania rozrachunku, tzn. transferu pomiędzy rachunkami uczestników środków w wysokości wyznaczonych zobowiązań netto. System rozliczeń detalicznych jest zatem nie tylko istotny z punktu widzenia osób fizycznych i podmiotów gospodarczych, ale również odgrywa ważną rolę w działalności instytucji finansowych – obniża poziom wymaganych przez bank centralny rezerw, a tym samym redukuje koszty i poszerza możliwości zarządzania płynnością.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie obrazu polskiego systemu płatniczego, a w szczególności systemu rozliczeń detalicznych oraz zarysowanie kierunków jego rozwoju w świetle budowy Jednolitego Obszaru Płatności w Euro (Single Euro Payments Area, SEPA).

2. Ewolucja systemów europejskich

2.1. Rys historyczny

Przez dziesięciolecia systemy płatnicze dla większości podmiotów korzystających z usług finansowych były czymś niemal niewidocznym, pewnym mechanizmem funkcjonującym na dalszym planie przeprowadzanych transakcji. Panowało przy tym powszechne przekonanie o absolutnym bezpieczeństwie dokonywanych poprzez nie rozliczeń. Sytuacja ta zasadniczo zmieniła się w ciągu ostatnich 30 lat. Z jednej strony zwrócono uwagę na ryzyko i zagrożenia wynikające z ewentualnych zakłóceń w funkcjonowaniu systemów płatności, z drugiej zaś dostrzeżono znaczenie bezpiecznych i efektywnych systemów dla rozwoju gospodarczego. Do zmiany podejścia przyczynił się przede wszystkim ogromny wzrost liczby i wartości rozliczanych transakcji, niezwykle szybki postęp w dziedzinie technologii informatycznych i dynamiczny rozwój sieci powiązań między rynkami finansowymi. Nie bez znaczenia były również coraz częściej pojawiające się przypadki zachwiania stabilności w systemach płatniczych, jak na przykład upadłość niemieckiego banku Herstatt w 1974 roku czy też awaria systemów komputerowych w Bank of New York w 1985 roku – obie instytucje były zaangażowane w wiele transakcji o ogromnej wartości i w wyniku zaistniałych zdarzeń nie miały środków wystarczających na wywiązanie się w terminie ze swoich zobowiązań, co poprzez sieć wzajemnych powiązań przyczyniło się do powstania problemów z płynnością również u pozostałych uczestników systemu (tzw. efekt domina) i paniki na innych rynkach. Zwrócenie uwagi na ryzyko i rolę systemu płatniczego w gospodarce zaowocowało licznymi analizami mającymi pogłębić dotychczasową wiedzę i dać podstawy do stworzenia katalogu optymalnych założeń funkcjonowania systemu – maksymalnie redukujących ryzyko i stwarzających dogodne warunki rozwoju gospodarczego. Prace skoncentrowane były w szczególności na systemach rozliczeń detalicznych i powiązanych z nimi systemach rozrachunku.

W Europie, wobec krystalizujących się planów wprowadzenia euro, inicjatorem przeprowadzenia pierwszej kompleksowej analizy funkcjonowania systemów płatniczych poszczególnych krajów UE (ówcześnie Wspólnoty Europejskiej), był na początku lat 90. XX wieku Komitet

Gubernatorów Banków Centralnych Wspólnoty Europejskiej – do 1997 roku pełniący funkcje późniejszego Europejskiego Banku Centralnego. Badanie pokazało, iż systemy te są niejednorodne, skonstruowane stosownie do specyfiki i potrzeb każdego kraju. Potwierdzono tym samym tezę o wysokim zróżnicowaniu europejskiej infrastruktury rozliczeniowo-rozrachunkowej. Bazując na pozyskanych informacjach, w listopadzie 1993 roku Komitet wydał raport „*Minimum common features for domestic payment systems*”, zawierający rekomendacje skierowane do banków centralnych Wspólnoty. Ich celem było zharmonizowanie podstawowych zasad funkcjonowania krajowych systemów płatniczych, głównie wysokokwotowych. Najważniejsze rekomendacje dotyczyły ujednoczenia kategorii instytucji mogących mieć dostęp do systemów rozliczeń międzybankowych, obowiązku posiadania przez każdy kraj członkowski systemu RTGS, obowiązku spełniania przez systemy netto rozliczające transakcje wysokokwotowe tzw. standardów Lamfalussy’ego, zapewnienia nadzoru banku centralnego nad krajowymi systemami płatności oraz zharmonizowania godzin pracy systemów. Dostosowywanie państw Wspólnoty do rekomendacji Komitetu trwały cztery lata. W 1997 roku wszystkie kraje UE posiadały już własne systemy RTGS o ujednoczonych podstawowych zasadach funkcjonowania, co stało się bazą dla stworzenia paneuropejskiego systemu rozrachunkowego TARGET. TARGET – *Trans-European Automated Real-time Gross Settlement Express Transfer system* – został uruchomiony w 1999 roku, z dniem wprowadzenia euro w rozliczeniach bezgotówkowych. Poprzez połączenie wszystkich systemów RTGS w krajach Wspólnoty zapewnił on możliwość rozliczania w czasie rzeczywistym transakcji międzybankowych w całej Unii. TARGET stał się konkurentem, założonego w 1996 roku przez prywatne stowarzyszenie bankowe EBA (Euro Banking Association), systemu EURO1 rozliczającego transakcje wysokokwotowe na bazie netto z jedną sesją rozrachunkową pod koniec każdego dnia roboczego. W momencie powstania systemu EURO1 w UE istniało jeszcze kilka krajowych systemów netto dla płatności wysokokwotowych, jak np. niemiecki EAF-2, jednakże pojawienie się EURO1 – systemu o zasięgu paneuropejskim – spowodowało powolne

odchodzenie banków od infrastruktury lokalnych i migrację na szerszą platformę. Tym samym system płatniczy UE zaczął się upodabniać do modelu amerykańskiego. W Stanach Zjednoczonych funkcjonuje dziś jeden system RTGS o zasięgu krajowym (Fedwire) – jego odpowiednikiem w Europie jest system TARGET – oraz jeden konkurencyjny system netto dla transakcji wysokokwotowych (CHIPS), którego europejskim odpowiednikiem jest EURO1.

W odniesieniu do płatności detalicznych system płatniczy UE składa się obecnie z szeregu krajowych izb rozliczeniowych, różniących się pod względem harmonogramu rozliczeń, typów i formatów obsługiwanych instrumentów płatniczych oraz palety usług dodatkowych, wspomagających rozliczenia. Cykl rozliczeniowy waha się od kilku godzin do nawet 3–4 dni roboczych. Niektóre systemy przetwarzają wyłącznie polecenia przelewu, inne również i pozostałe instrumenty, najczęściej polecenie zapłaty i чеки. Poszczególne izby oferują ponadto szereg rozwiązań odpowiadających specyficznym potrzebom rozliczeniowym danego kraju. W Wielkiej Brytanii i Irlandii działają też wyodrębnione podmioty zajmujące się wyłącznie obsługą wciąż stosowanych tam czeków. Z kolei w Niemczech i Austrii popularne są rozliczenia bilateralne pomiędzy bankami, które same w sobie nie są systemami płatności, ale znacząco redukują liczbę płatności kierowanych do międzybankowych systemów rozliczeniowych. Na szczelbu paneuropejskim w zakresie rozliczeń detalicznych od marca 2003 roku funkcjonuje też system STEP2, którego operatorem jest – analogicznie jak w przypadku EURO1 – EBA¹.

Istotną rolę w realizacji zleceń, głównie transgranicznych, pełni obecnie również SWIFT (*Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication*) – wiodący w skali światowej dostawca standardów i rozwiązań telekomunikacyjnych. Na kanałach udostępnianych przez SWIFT bazuje m.in. bankowość korespondencka oraz systemy STEP2 i TARGET. SWIFT ma ponadto status *Registration Authority* i z ramienia ISO pełni kluczową rolę w zatwierdzaniu międzynarodowych standardów instrumentów płatniczych. Poza funkcją integracyjną SWIFT jest jednak przede wszystkim przedsiębiorstwem komercyjnym, które w przyszłości planuje zaistnieć w roli dostawcy usług rozliczeniowych. Już

dziś udostępnił on rozwiązania umożliwiające netting i radykalnie obniżył opłaty za przekazywanie komunikatów, co zwiększa presję konkurencyjną pomiędzy alternatywnymi kanałami wymiany informacji międzybankowej.

Wprowadzenie wspólnej waluty i uruchomienie systemu TARGET zapoczątkowały proces integracji europejskich systemów płatniczych. Pierwsze kroki okazały się jednak niewystarczające do stworzenia jednolitego rynku. Utrzymujący się niezmienne wysoki stopień zróżnicowania krajowych systemów płatności zwłaszcza rozliczeniowych chroni do dziś cały sektor przed konkurencją zagraniczną i stanowi istotną barierę rozwoju międzynarodowej wymiany handlowej – rozliczanie transakcji transgranicznych wiąże się często z koniecznością poniesienia wysokich kosztów i długim czasem realizacji. By temu zaradzić duże przedsiębiorstwa międzynarodowe otwierają obecnie zwykle rachunki bankowe we wszystkich państwach, w których prowadzą działalność, i inwestują w narzędzia podnoszące efektywność zarządzania płynnością. Bez stworzenia jednolitych standardów w całej Unii Europejskiej nie uda się w pełni wykorzystać potencjału Wspólnoty.

2.2. SEPA – Jednolity Obszar Płatności Euro

Single Euro Payments Area (SEPA) to jednolity obszar płatności, to wspólny rynek, na którym obywatele, przedsiębiorcy i inne podmioty będą mogli dokonywać i otrzymywać płatności w euro z jednego rachunku bankowego, wykorzystując jednolity zestaw instrumentów płatniczych, tak łatwo, bezpiecznie i tanio, jak w kraju macierzystym.

2.2.1. Geneza

Idea stworzenia jednolitego obszaru płatności na terenie Unii Europejskiej zrodziła się, gdy dostrzeżono, że wprowadzenie wspólnej waluty i uruchomienie systemu TARGET nie przyniosło pożądanego rezultatu w zakresie szybkości realizacji zleceń i pobieranych opłat. Systemy płatności w krajach Eurolandu nie nadążały ze zmianami. Dla konsumentów jedyną korzyścią w obrocie transgranicznym była redukcja kosztów wymiany walut – zarówno czas jak i koszt rozliczeń pozostały na niemal tym samym poziomie, co przed wprowadzeniem euro, znacznie różniąc się od tych samych parametrów dla

transakcji krajowych. Powodem takiej sytuacji był w szczególności brak odpowiedniej infrastruktury i utrzymująca się rozbieżność pomiędzy stosowanymi w poszczególnych krajach standardami (informacyjnymi i biznesowymi) oraz normami prawnymi, a także chęć czerpania korzyści przez instytucje finansowe z tytułu wyższych opłat za transakcje transgraniczne. Wydawało się, iż bankom nie zależy na pogłębieniu integracji europejskiego rynku rozliczeń bezgotówkowych – istniejące bariery rozwoju konkurencji międzynarodowej stwarzały im dogodnie warunki utrzymania dodatkowego źródła przychodów. Efektem był zauważalny brak konkretnych działań sektora finansowego w zakresie rozwoju i modernizacji systemów płatniczych. Sytuacja ta skłoniła urzędy centralne UE do interwencji poprzez działania regulacyjne, obligatoryjnie wymuszające zmiany, mające doprowadzić do wypracowania jednolitych mechanizmów efektywnego dokonywania płatności w euro. Podstawowym dokumentem stymulującym postęp w tym obszarze stała się Regulacja Parlamentu Europejskiego i Komisji Europejskiej nr 2560/2001 określająca ogólne warunki dla płatności transgranicznych w euro w UE, nakazująca bankom w szczególności obniżenie cen ich obsługi do poziomu nieprzekraczającego opłat pobieranych za realizację transakcji krajowych w euro. W odpowiedzi na dość radykalne zapisy nowych regulacji europejskie banki i instytucje rozliczeniowo-rozrachunkowe postanowiły wspólnie podjąć działania samoregulacyjne, by sprostać stawianym wymaganiom.

Wizja SEPA została nakreślona jesienią 2000 roku na spotkaniu w ramach obrad „okrągłego stołu” nad utworzeniem jednolitej strefy płatniczej, zwołanego w Brukseli z inicjatywy Komisji Europejskiej. Wpływa ona bezpośrednio ze Strategii Lizbońskiej, która zakłada budowę silnej gospodarki europejskiej, mogącej skutecznie konkurować na światowym rynku. Stworzenie jednolitych ram funkcjonowania systemu rozliczeniowego to jeden z filarów efektywnego prowadzenia działalności gospodarczej. Przedstawiona na spotkaniu koncepcja zaowocowała ożywioną dyskusją w europejskim środowisku bankowym, której rezultatem było opracowanie w maju 2002 roku przez szereg instytucji finansowych (w tym: Związek Europejskich Banków Spółdzielczych – EACB, Grupę Europejskich Banków

Oszczędnościowych – ESBG, Europejską Federację Bankową – EBF, Euro Banking Association – EBA oraz 40 banków) strategicznego dokumentu programowego „White paper” zatytułowanego „Euroland: Our Single Payment Area!” oraz powołanie Europejskiej Rady ds. Płatności (EPC) jako instytucji wiodącej i koordynującej prace. Jak podkreślają specjaliści, solidarność europejskiego środowiska bankowego w tym zakresie nie była jednak wówczas motywowana potencjalnymi korzyściami artykułowanymi przy okazji pojawienia się idei SEPA, lecz powodowana raczej naciskami ze strony Parlamentu Europejskiego i Komisji Europejskiej, którzy podejmując działania o charakterze regulacyjnym dali wyraźny bodziec do działania.

Zgodnie z przyjętymi założeniami Jednolity Obszar Płatności Euro ma obejmować państwa Europejskiego Obszaru Gospodarczego (*European Economic Area*, EEA), do którego należą obecnie członkowie Unii Europejskiej oraz Islandia, Lichtenstein, Norwegia i Szwajcaria. Przy czym w pierwszej kolejności nowe standardy zostaną wdrożone w Strefie Euro, natomiast pozostałe państwa będą miały możliwość wyboru terminu dostosowania do SEPA i tym samym dołączenia do wspólnego rynku w dowolnym momencie.

Głównym celem, jaki przyświeca realizacji projektu SEPA, jest wyeliminowanie różnic w obsłudze płatności detalicznych na poziomie krajowym i transgranicznym. Docelowo obszar SEPA ma funkcjonować na zasadach rynku lokalnego. Wspólne standardy i wzrost konkurencji zwiększą efektywność dokonywania płatności w euro. Infrastruktura rozliczeniowa ulegnie najprawdopodobniej konsolidacji, a transakcje będą realizowane szybciej i taniej. Beneficjentami SEPA będą zatem nie tylko instytucje kredytowe i dostawcy usług rozliczeniowo-rozrachunkowych, ale także finalni użytkownicy instrumentów płatniczych – przedsiębiorcy i osoby fizyczne.

2.2.2. Najważniejsze instytucje i ich rola

Projekt SEPA jest realizowany w przeważającej części przez instytucje bankowe państw należących do EEA. Koordynacją, monitoringiem i organizacją działań zajmują się trzy instytucje o zasięgu paneuropejskim – Europejski Bank Centralny (EBC), Komisja Europejska (KE) i Europejska Rada ds. Płatności (EPC). EBC sprawuje kontrolę

i cyklicznie dokonuje oceny postępu prac, KE dostarcza podstaw prawnych funkcjonowania jednolitego obszaru, a EPC pełni wiodącą rolę w wypracowywaniu wspólnych standardów i wdrażaniu koncepcji SEPA. Zarówno EBC, jak i KE są instytucjami Unii Europejskiej, natomiast EPC to powołana w 2002 roku organizacja międzybankowa o charakterze samoregulacyjnym, skupiająca przedstawicieli europejskich instytucji bankowych i mająca wobec nich kompetencje koordynacyjne, decyzyjne i nadzorcze. To na barkach EPC spoczywa zadanie wypracowania wspólnych rozwiązań na płaszczyźnie technicznej i biznesowej. Działania EPC koncentrują się na wypracowywaniu jednolitych standardów funkcjonowania europejskiego systemu rozliczeń, a w szczególności na przygotowaniu specyfikacji technicznych paneuropejskich instrumentów płatniczych – polecenia przelewu, polecenia zapłaty i założeń dla systemu kart płatniczych. Rada podjęła się również stworzenia Jednolitego Obszaru Gotówkowego Euro (SECA) i przygotowała wytyczne budowy europejskiej infrastruktury rozliczeniowej.

2.2.3. Instrumenty płatnicze

Do podstawowych instrumentów płatniczych SEPA zaliczane jest paneuropejskie polecenie przelewu – SEPA Credit Transfer (CT), polecenie zapłaty – SEPA Direct Debit (DD) i karty płatnicze. Przy czym na potrzeby CT i DD zostały stworzone zupełnie nowe standardy techniczne wymiany danych, natomiast dla przyszłego paneuropejskiego systemu rozliczeń kartowych opracowano jedynie nowe jednolite ramy funkcjonowania bazujące na istniejących rozwiązaniach.

Koncepcja SEPA CT i DD EPC zakłada udostępnienie narzędzi umożliwiających realizację tzw. *end-to-end* STP (*straight through processing*). Oznacza to, iż paneuropejskie instrumenty płatnicze będą mogły być wymieniane pomiędzy pierwotnym inicjatorem rozliczenia a finalnym beneficjentem w formie przewidzianym dla rozliczeń międzybankowych – w pełni zelektronizowanym i pozwalającym na nadawanie poszczególnym transakcjom numerów referencyjnych na kilku etapach, zaczynając od zleceniodawcy. Beneficjent będzie miał dzięki temu możliwość jednoznacznej identyfikacji płatności i podniesienia poziomu automatyzacji

procesów rekonyliacji. Format i struktura narzędzi (tzw. komunikatów) do realizacji SEPA CT i DD wykorzystuje standard ISO20022 XML – opracowany przez ISO przy współpracy ze SWIFT. Jego wdrożenie i obsługa stanowi ogromne wyzwanie dla banków i instytucji rozliczeniowych głównie z uwagi na dużą objętość plików i całkowitą zmianę ideologii zapisu. XML jest postrzegany często jako nadmiarowy, lecz daje też dużo szersze możliwości przekazu danych. Dzięki niemu możliwe stało się stworzenie rozwiązań zaspokajających większość zróżnicowanych potrzeb państw EEA. Opracowany został schemat funkcjonowania SEPA CT i DD oraz specyfikacje techniczne kilkunastu komunikatów do ich obsługi. Rozwiązania EPC mają zaspokajać codzienne, podstawowe potrzeby ich użytkowników w prosty a zarazem efektywny pod względem kosztów sposób. W zależności od decyzji poszczególnych instytucji rozliczeniowo-rozrachunkowych, instrumenty te będą mogły być wzbogacane o dodatkowe funkcjonalności – Additional Optional Services (AOS) – takie jak obsługa narodowych znaków diakrytycznych czy standaryzacja zawartości pola Tytułem. Przy czym każda AOS będzie musiała spełniać wymogi przejrzystości sformułowane przez EPC, a jej stosowanie nie może zagrażać sprawnemu funkcjonowaniu instrumentów w podstawowym zakresie².

Projekty SEPA CT i DD spotkały się z falą krytyki zarówno ze strony banków jak i finalnych użytkowników – głównie przedsiębiorców. Wiele kwestii rozwiązało wprowadzenie możliwości rozbudowy rozwiązań bazowych o funkcjonalności AOS. Jednak dyskusje toczą się nadal i dotyczą przede wszystkim kwestii obniżania standardów funkcjonujących obecnie w najlepiej pod tym względem rozwiniętych państwach, jak np. Finlandia. Podstawowym obszarem krytyki jest niedostosowanie instrumentów, a zwłaszcza DD, do potrzeb wymiany handlowej pomiędzy podmiotami instytucjonalnymi i rozwoju e-gospodarki. Zarówno EPC jak i EBA czy SWIFT pracują już nad rozwiązaniami mającymi sprostać stawianym oczekiwaniom. Rada planuje uruchomić dodatkową fazę wdrożeniową dla nowych mechanizmów, tj. B2B Direct Debit, EBA kończy prace nad PRIEURO – priorytetowym paneuropejskim poleceniem przelewu i poszerzonym DD, tzw. MPEDD, natomiast SWIFT rozbudowuje

swój dotychczasowy format XML. Wiodącym celem wciąż jednak pozostaje udostępnienie instrumentów podstawowych.

W zakresie płatności kartowych, z uwagi na ukształtowane już i sprawnie funkcjonujące systemy międzynarodowe, przyjęto odmienną koncepcję budowy wspólnego europejskiego obszaru. SEPA jedynie zmodyfikuje dotychczasowy układ, określając zespół dodatkowych zasad i reguł, jakie będą musiały spełniać banki, pełniąc rolę członków EPC, agentów rozliczeniowych, udziałowców i członków organizacji kartowych, członków ciał standaryzacyjnych i właścicieli lub użytkowników systemów przetwarzających transakcje kartowe w EEA. Obszarem regulacji objęte są wyłącznie płatności i wypłaty gotówkowe w euro dokonywane w ramach SEPA z wykorzystaniem wydanych przez banki kart ogólnego zastosowania. Transakcje kartami ograniczonego zastosowania (tzw. *proprietary cards*), krajowe portmonetki elektroniczne, a także usługi dodatkowe dołączane do kart (np. linia kredytowa) są poza jej zakresem. Zgodnie z przyjętymi założeniami przyszły europejski system kartowy ma bazować na technologii EMV – mikroprocesor w połączeniu z kodem PIN – alternatywne rozwiązania, oparte np. na wykorzystaniu paska magnetycznego będą dopuszczone tylko w okresie przejściowym między 2008 a 2010 rokiem. Rozszerzone zostaną też wymogi dotyczące akceptacji kart – wszystkie terminale będą musiały umożliwiać realizację każdej transakcji w ramach dowolnego systemu kartowego SEPA. Jednocześnie utrzymany zostanie mechanizm opłat *interchange-fee*, który ma kluczowe znaczenie dla efektywnej współpracy i konkurencji na tym rynku.

W SEPA banki będą miały możliwość wyboru modelu rozliczeń transakcji kartowych spośród zamkniętego katalogu opcji takich jak: dostosowanie istniejących mechanizmów do wymogów EPC, outsourcing usług kartowych, stworzenie zupełnie nowego krajowego systemu lub zastąpienie go innym – międzynarodowym poprzez alians z partnerem zagranicznym. Każdy model zakłada rozdział pomiędzy zarządzaniem systemem a przetwarzaniem zleceń. Regulacje mają charakter neutralny i pozostawiają bankom spory zakres wyboru. Docelowo powstanie mozaika współpracujących mechanizmów, lecz skonstruowa-

nych i funkcjonujących według wspólnych zasad. Nad interoperacyjnością całego jednolitego obszaru czuwać będzie europejski system bankowy, który zaangażuje się w prace standaryzacyjne.

Nowe regulacje mają zapewnić wszystkim bankom dostęp do systemów kartowych na całym obszarze SEPA na takich samych warunkach, na jakich obecnie posiadają go tylko członkowie poszczególnych systemów. Dążeniem EPC jest wprowadzenie mechanizmów, które umocnią pozycję banków względem organizacji kartowych i zwiększą konkurencję. Zgodnie z przyjętymi założeniami wszystkie systemy niespełniające wymogów SEPA lub zaprojektowane wyłącznie do użytku w jednym kraju zostaną wycofane do 2010 roku.

Paneuropejskie instrumenty płatnicze będą przeznaczone do obsługi denominowanych w euro, niepriorytetowych zleceń wymienianych w ramach EEA. Zgodnie z przyjętym harmonogramem mają być udostępnione przez banki finalnym użytkownikom w Strefie Euro w dniu 1 stycznia 2008 roku. Do 2010 roku rozwiązania te mają natomiast całkowicie zastąpić obecnie stosowane w poszczególnych krajach instrumenty przeznaczone do obsługi zleceń transgranicznych w Strefie Euro. Z uwagi na opóźnienia prac Komisji Europejskiej nad jednolitą regulacją prawną – dyrektywą PSD – harmonogram ten może jednak do końca roku ulec jeszcze zmianie, w szczególności w zakresie DD.

Zasady funkcjonowania paneuropejskich instrumentów płatniczych sformułowane przez EPC mają charakter uniwersalny i będą mogły być zaimplementowane w poszczególnych instytucjach, niezależnie od infrastruktury rozliczeniowo-rozrachunkowej.

Krajowe instrumenty płatnicze nieposiadające swoich odpowiedników w rozwiązaniach projektowanych przez EPC, takie jak czek, po 2010 roku będą mogły nadal być wykorzystywane, lecz znajdują się poza obszarem prac Rady.

2.2.4. Infrastruktura rozliczeniowa

Obszar infrastruktury SEPA zgodnie z przyjętymi założeniami ma być „*market driven*”, tzn. pozostać w gestii podmiotów działających na europejskim rynku rozliczeniowym. Wytyczne funkcjonowania tego obszaru sformułowała EPC i zawarła je

w dokumencie zatytułowanym „*Framework for the evolution of the clearing and settlement of payments in SEPA (CSM Framework)*”. Rolą Rady jest promowanie i wspieranie instytucji finansowych na drodze do zwiększenia współpracy i budowania wspólnych rozwiązań. Infrastruktura w ramach SEPA ma umożliwić otwartą i czystą konkurencję pomiędzy paneuropejskimi izbami rozliczeniowymi (PEACH) oraz pozostałymi kategoriami podmiotów opisanymi w „*CSM Framework*”, jak SEPA Scheme Compliant ACH, które nie posiadają pełnego pokrycia, lecz obsługują paneuropejskie instrumenty płatnicze i spełniają dodatkowe wymogi organizacyjne. Jednocześnie poszczególnie infrastruktury nie powinny również odmawiać nawiązania wielostronnej współpracy. Konkurencja i kooperacja doprowadzi najprawdopodobniej do zmniejszenia liczby instytucji na europejskim rynku rozliczeniowym, a tym samym do konsolidacji sektora. Jednak zgodnie z przewidywaniami ekspertów, przedstawicieli instytucji finansowych m.in. ECB, z uwagi na wciąż utrzymujący się wysoki poziom zróżnicowania infrastruktur narodowych, wątpliwe jest osiągnięcie pełnej integracji i wypracowanie stabilnego modelu do 2010 roku.

Obecnie jedyną izbą uznaną za PEACH, choć nieposiadającą w pełni paneuropejskiego zasięgu, jest prowadzona przez EBA Clearing STEP2. Plany uzyskania statusu PEACH mają tym czasem również inne instytucje świadczące usługi rozliczeniowo-rozrachunkowe. Nie jest to jednak jedyna możliwość funkcjonowania w ramach SEPA w skali międzynarodowej. Alternatywną względem PEACH koncepcję, bazującą na interoperacyjności, opracowuje stowarzyszenie *European Automated Clearing House Association*. EACHA za podstawowe założenie przyjęło ustalenie wspólnych, obowiązkowych standardów technicznych, tj. format i struktura zlecenia płatniczego i pozostawienie płaszczyzny biznesowej do uregulowania w dwu lub wielostronnych umowach pomiędzy poszczególnymi instytucjami. Koncepcja interoperacyjności w pełni wpisuje się w wytyczne EPC. W przyszłości, obok PEACHów, EACHA czy izb o zasięgu wyłącznie krajowym, prawdopodobne jest też tworzenie quasi-PEACHów – izb posiadających lokalnie pełne pokrycie i obsługujących instytucje płatnicze z obszaru kilku sąsiadujących państw.

2.2.5. TARGET2

TARGET2, będący drugą generacją funkcjonującego obecnie w Europie systemu rozrachunku brutto w czasie rzeczywistym TARGET, ma na celu podniesienie bezpieczeństwa i zwiększenie efektywności realizacji płatności w skali całej Unii. Dotychczasowa zdecentralizowana, wieloplatformowa struktura zostanie wkrótce w pełni scentralizowana pod względem technicznym. Podstawę nowego systemu będzie stanowić jednolita wspólna platforma rozrachunku – *Single Shared Platform (SSP)*. Zniknie tym samym zróżnicowanie infrastrukturalne i wiążące się z nim trudności wynikające ze stosowania odmiennych interfejsów i dysproporcji w zakresie opłat. Uczestnikom zostaną zaoferowane identyczne usługi, jednakowe interfejsy i jednolita struktura opłat. Jednocześnie, na płaszczyźnie prawnej, TARGET2 pozostanie mozaiką narodowych standardów – nadzór nad poszczególnymi instytucjami i kwestie związane z uczestnictwem pozostaną w gestii banków centralnych. SEPA stworzy jednak możliwość wyboru dowolnego spomiędzy banków centralnych obecnych w TARGET2, co oznacza, że zniknie uzależnienie całego systemu płatniczego od decyzji krajowej instytucji centralnej.

TARGET2 to również nowe możliwości uczestnictwa – obok bezpośredniego i pośredniego, instytucje kredytowe będą mogły wybrać „*multiaddressee access*”, dedykowany dla grup bankowych lub „*addressable BIC*” dający możliwość bycia widocznym w systemie na szczególnych prawach. Status uczestnika będą mogły ponadto uzyskać tzw. systemy zewnętrzne – *Ancillary Systems (AS)* – do których zaliczane są m.in. izby rozliczeniowe. Na potrzeby AS w ramach projektu TARGET2 opracowane zostały specjalne procedury rozrachunku, dedykowane rachunki i interfejs *Ancillary System Interface (ASI)*. Otwiera to całe spektrum możliwości, a w tym ułatwia prowadzenie działalności w skali paneuropejskiej i dotarcie do szerszego grona odbiorców.

Planowany termin uruchomienia systemu TARGET2 to 17 listopada 2007 roku. W tym dniu na platformę SSP wejdą najprawdopodobniej Austria, Cypr, Niemcy, Litwa, Łotwa, Luksemburg, Malta i Słowenia. Następnie, w dwóch dodatkowych oknach migracyjnych – 18 lutego i 19 maja

2008 roku – do systemu dołączą kolejne państwa, a wśród nich Polska. Obowiązek przystąpienia do TARGET2 mają wyłącznie kraje Strefy Euro, lecz już dziś wiadomo, że na wspólną platformę ma zamiar wejść więcej państw, a także instytucji, których narodowe banki centralne postanowiły pozostać poza SSP.

Według najnowszego Raportu Postępu EBC z listopada br. harmonogram projektu jest realizowany zgodnie z założeniami i system TARGET2 rozpocznie funkcjonowanie w zaplanowanym terminie³.

2.2.6. *Payment Services Directive*

W związku z istniejącym obecnie dużym zróżnicowaniem regulacji prawnych systemów płatniczych poszczególnych państw UE kluczowe dla istnienia SEPA jest ujednoczenie obowiązujących rozwiązań. Komisja Europejska w 2005 roku rozpoczęła prace nad odpowiednią dyrektywą zatytułowaną *Payment Services Directive* (w pierwotnej wersji *New Legal Framework*, NLF). Nowa regulacja ma stanowić podstawę funkcjonowania Jednolitego Obszaru Płatności Euro. Obejmie ona swą właściwością całą Unię Europejską i wszystkie działające na jej obszarze systemy płatnicze bez względu na walutę czy adresata realizowanej transakcji. Dyrektywa ma charakter bardzo prokonsumencki. Reguluje przede wszystkim funkcjonowanie instytucji kredytowych (gł. banków), a w szczególności ich obowiązki w zakresie świadczenia usług płatniczych, tj. maksymalny czas realizacji zlecenia, wymogi informacyjne itp. Wyłączone spod zapisów PSD są natomiast m.in. izby rozliczeniowe. Dyrektywa wprowadza przy tym nowe kategorie podmiotów – instytucje płatnicze, świadczące usługi pośrednictwa w realizacji płatności i mikroprzedsiębiorstwa, które podobnie jak osoby fizyczne mają zostać objęte szczególną ochroną.

W ciągu dwóch lat projekt dyrektywy przeszedł szerokie konsultacje w środowisku bankowym państw członkowskich UE i analizy ekspertów. 25 kwietnia 2007 roku, po wielu dyskusjach i radykalnych modyfikacjach, został on ostatecznie zaakceptowany przez Parlament Europejski. Z uwagi na wymóg minimum rocznego okresu implementacji zatwierdzenie regulacji planowane było pierwotnie na koniec 2006 roku. Nie udało się jednak Komisji dotrzymać założonego terminu. Istotną rolę odegrały tu rozbieżności interesów pomiędzy państwami

takimi jak Niemcy i Francja dążącymi do zaostrzania przepisów a chcącymi nadać większą swobodę rynkowi usług płatniczych Włochami czy Holandią. Opóźnienia w pracach nad dyrektywą uniemożliwiają uruchomienie wszystkich elementów SEPA od 1 stycznia 2008 roku. Do czasu implementacji zapisów PSD do ustawodawstw krajowych brak jest w szczególności regulacji kluczowych dla stosowania paneuropejskiego polecenia zapłaty w relacjach transgranicznych. Zgodnie z decyzją Komisji Europejskiej i Parlamentu Europejskiego państwa członkowskie UE mają czas do 1 listopada 2009 roku na dostosowanie krajowych systemów prawnych do zapisów PSD. Dopiero od momentu zakończenia procesu implementacji dyrektywy możliwe stanie się pełne uruchomienie Jednolitego Obszaru Płatności Euro.

SEPA jest często porównywana do wprowadzenia euro. Podobnie jak wspólna waluta, jest ona krokiem – tzw. kamieniem milowym – na drodze ku pełnej integracji europejskich systemów płatności. Cechuje ją jednak znacznie większa kompleksowość, szersza skala i dalej idące konsekwencje. Złożoność projektu powoduje, iż korzyści płynące z urzeczywistnienia SEPA w pierwszej kolejności staną się widoczne i odczuwalne dla finalnych beneficjentów – przedsiębiorstw i osób fizycznych – natomiast dopiero w dalszej perspektywie dla instytucji bezpośrednio zaangażowanych w jego realizację i ponoszących największe nakłady.

Początkowo wprowadzenie paneuropejskich instrumentów płatniczych, zgodnych z wymogami EPC, przyniesie klientom banków skrócenie czasu realizacji płatności transgranicznych i redukcję ponoszonych opłat, a tym samym podniesie efektywność rozliczeń bezgotówkowych w Unii. Nie stworzy jednak dogodnych warunków szybkiego zwrotu z inwestycji w sektorze płatniczym, a wręcz przeciwnie – pogłębiona standaryzacja w połączeniu ze wzrostem konkurencji zwiększy presję na obniżkę cen rozliczeń. Na krajowych rynkach pojawiają się podmioty zagraniczne, a klientom łatwiej też będzie zmienić obsługującą ich instytucję. Szacuje się, iż wdrożenie rozwiązań SEPA do roku 2010 spowoduje spadek przychodów banków z tytułu obsługi instrumentów płatniczych, w zależności od scenariusza, o 18 do 29 mld euro, czyli o ok. 38–62%⁴ mniej niż mogłyby one uzyskać bez ujednocnienia systemu. Spodziewany wzrost wolumenu transakcji

ma jednak w dłuższej perspektywie odbudować wyniki finansowe banków w tym obszarze. Jednocześnie zakładany przez EPC rozdział pomiędzy infrastrukturą a schematami doprowadzi do skoncentrowania działań konkurencyjnych poszczególnych instytucji rozliczeniowych na kwestiach związanych z harmonogramem, zasięgiem i usługami dodanymi. Dzięki jednolitym standardom wymiany informacji łatwo będzie bankom i instytucjom finansowym zmienić operatora i przełączyć się do innego systemu rozliczeniowego. Jednocześnie łatwiej będzie też nawiązać współpracę pomiędzy dostawcami usług rozliczeniowo-rozrachunkowymi z różnych państw Wspólnoty.

Integracja finansowa będzie osiągnięta wówczas, gdy spełnione zostaną trzy warunki: jednolitość rynku, równy dostęp uczestników do rynku i równe ich traktowanie. Dla systemu rozliczeń detalicznych to oznacza, że jego uczestnicy muszą podlegać jednolitym regulacjom w zakresie świadczenia usług płatniczych, mieć równy dostęp do usług i produktów rozliczeniowych i być traktowani jednakowo, nie dyskryminacyjnie. Dążeniem architektów SEPA jest spełnienie wszystkich trzech warunków, a efekty ich prac poznamy najprawdopodobniej już za kilka lat.

3. Polski system rozliczeń detalicznych

3.1. Rys historyczny

Struktura i zasady funkcjonowania polskiego systemu płatniczego zostały ukształtowane w ciągu ostatnich dwóch dziesięcioleci. Czynnikiem odgrywającym kluczową rolę w tym zakresie była reforma zapoczątkowana na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku, dająca załączki budowy współczesnej gospodarki opartej na zasadach rynkowych. W jej efekcie nastąpił widoczny wzrost liczby podmiotów gospodarczych, który przyczynił się do zwiększenia liczby zawieranych transakcji i wzrostu znaczenia rachunku ekonomicznego. W rezultacie zmieniły się też i oczekiwania wobec systemu płatniczego – istotne stało się, by skracał on czas i obniżał koszty rozliczeń oraz redukował związane z nimi ryzyko. Powyższym wymaganiom nie mógł sprostać system płatniczy odziedziczony po okresie gospodarki centralnie planowanej, charakteryzującej się brakiem rynkowego

systemu finansowego i ograniczonym znaczeniem rachunku ekonomicznego w działalności poszczególnych podmiotów. Polski system płatniczy wciąż funkcjonował wtedy w oparciu o tradycyjne rozwiązania, co czyniło go powolnym, niesprawnym i zawodnym. Jeszcze na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku zdecydowaną większość płatności bezgotówkowych w Polsce realizowano za pośrednictwem i w ramach NBP, którego oddziały obsługiwały większość podmiotów gospodarczych w kraju. Opóźnienia w przepływie środków i trudne do przewidzenia terminy realizacji transakcji wynikały w szczególności z korzystania z pośrednictwa poczty w zakresie przesyłania dokumentów płatniczych między oddziałami banku centralnego. Jednocześnie struktura wewnętrzna NBP miała charakter zdecentralizowany – każdy z oddziałów pod względem księgowym traktowany był niezależnie od pozostałych, co pogłębiało słabości całego systemu płatniczego, gdyż banki musiały zarządzać nie tylko ogólnym stanem środków pozostających na rachunkach NBP, lecz też środkami każdego z oddziałów indywidualnie.

Zasadnicza reforma polskiego systemu płatniczego nastąpiła w latach 1991–1993, kiedy m.in. dokonano konsolidacji rachunków banków komercyjnych i zaprzestano automatycznego kredytowania banków przez NBP w przypadku braku środków na realizację zleceń płatniczych. W kwietniu 1993 roku rozpoczęła też działalność Krajowa Izba Rozliczeniowa S.A., która stała się drugim po NBP filarem współczesnego polskiego systemu płatniczego. Od momentu powstania Izby w kraju zaczęły funkcjonować dwa nowe systemy płatności: System Obsługi Rachunków Banków (SORB) – pierwszy polski system rozrachunku brutto w czasie rzeczywistym, prowadzony przez NBP i System Bankowych Izb Rozliczeniowych (SYBIR) – tradycyjny papierowy system rozliczeń detalicznych netto, z rozrachunkiem odroczonego w SORB, którego operatorem była KIR S.A. W kwietniu 1994 roku Izba uruchomiła też drugi, w pełni elektroniczny, znacznie szybszy i rozbudowany system o nazwie ELIXIR®, który niemal natychmiast zsunął na dalszy plan SYBIR – banki szybko wdrożyły nowe standardy i już w 1995 roku większość transakcji realizowanych była poprzez ELIXIR®. Na potrzeby rozrachunku systemu ELIXIR® dokonane zostały jednocześnie modyfikacje

w systemie SORB – dostosowano przede wszystkim harmonogram i charakter poszczególnych sesji. Równolegle w NBP trwały też prace nad nową wersją systemu SORB, która by wyeliminowała większość jego słabości. W SORB zastosowano bowiem dość tradycyjne rozwiązania techniczne, niewystarczające do obsługi dynamicznie rosnącej liczby zleceń. Brakowało w nim zwłaszcza mechanizmów elektronicznej łączności banków z NBP służących do przekazywania zleceń płatniczych i informacji, brak było również funkcjonalności umożliwiającej każdemu bankowi bieżący monitoring salda swojego rachunku. SORB został ostatecznie zastąpiony nowym, sieciowym, funkcjonującym do dziś systemem SORBNET w marcu 1996 roku. Dopelnieniem pełnej elektroniczacji systemu płatniczego stało się zakończenie eksploatacji systemu SYBIR w KIR S.A. – od 2004 roku pełni on już tylko rolę mechanizmu awaryjnego.

Przez pierwsze dziesięć lat funkcjonowania polski system płatniczy przeszedł drogę od obsługi wyłącznie tradycyjnych dokumentów papierowych do nowoczesnego, zelektronizowanego systemu oferującego szeroką paletę zaawansowanych rozwiązań. Spełnił również większość rekomendacji międzynarodowych, m.in. dostosowano schemat numeracji rachunków bankowych do standardu International Bank Account Number (IBAN) i wdrożono mechanizm gwarancji rozrachunku zgodny z wytycznymi Banku Rozrachunków Międzynarodowych (Bank for International Settlements). Po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej i w świetle pogłębiania integracji wewnątrz Wspólnoty coraz większa stała się jednak potrzeba wdrożenia nowych, dalej idących rozwiązań, dedykowanych do obsługi płatności w euro i nawiązania ściślejszej współpracy z zagranicznymi instytucjami rozliczeniowo-rozrachunkowymi. Efektem podjętych prac było uruchomienie w pierwszej połowie 2005 roku dwóch nowych systemów płatności dla rozliczania transakcji denominowanych w euro: SORBNET-EURO w NBP dla transakcji wysokokwotowych oraz EuroELIXIR w KIR S.A. dla płatności detalicznych. Na potrzeby realizacji europejskich transakcji transgranicznych SORBNET-EURO został połączony, za pośrednictwem systemu BIREL banku centralnego Włoch, z systemem TARGET. Niemalże równocześnie – od 30 maja 2005 r.

– NBP stał się też uczestnikiem systemów EURO1 i STEP2, zapewniając tym samym połączenie systemu EuroELIXIR z izbą mającą obecnie najszersze pokrycie w EEA. Zastosowane rozwiązania pozwoliły uczestnikom polskiego systemu płatniczego – bankom i instytucjom finansowym – na rozliczanie zleceń międzybankowych w euro zarówno w kraju, jak i w skali paneuropejskiej. Stworzona została w ten sposób alternatywa względem bankowości korespondenckiej, dająca możliwość obniżenia kosztów i skrócenia czasu realizacji zleceń transgranicznych, a polski system płatniczy wkroczył w nową fazę rozwoju⁵.

3.2. Zalety i słabości systemu

Polski system płatniczy, mimo swej dość krótkiej historii, na arenie europejskiej postrzegany jest jako nowoczesny i zaawansowany technologicznie. Jego podstawę stanowi szybka i bezpieczna infrastruktura, połączona z paneuropejskim systemami STEP2 i TARGET. Obsługuje on szeroki wachlarz instrumentów i oferuje rozwiązania dostosowane do potrzeb krajowych użytkowników. Pozostały w nim jednak jeszcze niewątpliwie obszary wymagające dalszego rozwoju, by móc sprostać wyzwaniom wspólnego rynku i zwiększonej konkurencji.

W zakresie transakcji detalicznych Polska dysponuje obecnie jednym z najszybszych w Europie cykli rozliczeniowych. Zlecenia mogą być kierowane do KIR S.A. 24h na dobę, 7 dni w tygodniu. W każdym dniu roboczym w systemie ELIXIR® odbywają się 3 jednakowe sesje rozliczeniowe, zakończone rozrachunkiem zobowiązań netto uczestników na ich rachunkach w NBP. W systemie EuroELIXIR dla zleceń krajowych są natomiast przewidziane dwie sesje dziennie oraz po jednej dla zleceń transgranicznych otrzymanych i wysyłanych. Harmonogram rozliczeń wynika z konieczności zsynchronizowania ram czasowych rozrachunku z systemem NBP, a w zakresie EuroELIXIR, również ze STEP2 i EURO1. Infrastruktura techniczna KIR S.A. daje jednak możliwość zwiększenia liczby sesji w Izbie. Oba systemy rozliczeniowe posiadają również wbudowany mechanizm gwarantujący każdorazowo terminowe dokonanie rozrachunku nawet w przypadku niezdolności do wywiązania się ze zobowiązań netto przez jednego lub kilku uczestników.

Zarówno ELIXIR® jak i EuroELIXIR są dostosowane do obsługi instrukcji płatniczych i jednocześnie umożliwiają one bankom i instytucjom finansowym wymianę informacji niepodlegających rozliczeniu, przeznaczonych do przekazywania dowolnych treści oraz do realizacji reklamacji i kontroli. W ramach systemu ELIXIR®, wśród narzędzi rozliczeniowych dla transakcji uznaniowych, funkcjonują dziś instrumenty dla standardowego polecenia przelewu, wpłaty gotówkowej i rozwiązania dedykowane m.in. do: obsługi wpłat składek na ZUS, należności podatkowych na rzecz urzędów skarbowych i płatności masowych. Na potrzeby zleceń obciążeniowych, poza zwykłym poleceniem zapłaty, istnieje też Gospodarcze Obciążenie Bezpośrednie (GOBI), dostosowane do potrzeb rozliczeń handlowych pomiędzy podmiotami gospodarczymi. W systemie EuroELIXIR wśród instrumentów rozliczeniowych są natomiast obsługiwane wyłącznie polecenia przelewu spełniające wymogi STEP2. Oba systemy Izby mają ponadto wbudowane funkcjonalności, zapewniające spełnianie przez uczestników standardów międzynarodowych m.in. umożliwiające kontrolę poprawności zgodności numeru rachunku z IBAN/NRB. Istotnym elementem jest też praktyczny zanik czeków w systemie – od momentu, kiedy na początku 2006 roku ostatni bank odstąpił od ich wydawania, pojawiają się one sporadycznie. Stanowi to atut względem wielu państw europejskich, które borykają się dziś z trudnościami przy eliminacji obrotu czekowego, będącej jednym z etapów budowy SEPA.

Podstawową słabością krajowego systemu rozliczeń detalicznych a przy tym i całego systemu płatniczego jest natomiast zdecydowana dominacja płatności gotówkowych nad bezgotówkowymi a także duże przywiązanie zwłaszcza starszej części społeczeństwa do posługiwania się banknotami i monetami oraz związana z tym nieufność wobec wirtualnych kanałów realizacji płatności. W dość krótkiej historii rozwoju polskiego systemu nie wykształciła się jeszcze, właściwa zwłaszcza krajom skandynawskim, kultura korzystania z elektronicznych rozwiązań. Świadczy o tym umiarkowana liczba transakcji przetwarzanych w polskim systemie rozliczeniowym, a także wciąż niski jak na warunki europejskie tzw. wskaźnik uruchomienia – na jedną osobę przypadają

ok. 0,65 rachunku bankowego, podczas gdy w UE to ponad 1,25. Zarówno NBP, jak i ZBP podejmują od kilku lat liczne inicjatywy promocji obrotu bezgotówkowego, lecz dotychczas nie dały one istotnych efektów. Działania w tym zakresie prowadzą też duży wierzyciele, tacy jak STOEN S.A. i TP S.A., którzy we współpracy z bankami i KIR S.A. powołali Koalicję na Rzecz Polecenia Przelewu, mającą na celu upowszechnienie stosowania polecenia zapłaty do realizacji tzw. płatności masowych. Koalicja jak na razie objęła jednak zaledwie 10 przedsiębiorstw, Izbę oraz 4 banki i widoczny jest brak szerszego zainteresowania jej pracami. Rozwojowi systemu nie sprzyja też szereg czynników ekonomicznych, tj.: szeroka „szara strefa”, wysokie bezrobocie i bardzo niskie dochody wielu grup społecznych, podważające sensowność korzystania z jakichkolwiek usług bankowych. Po stronie sektora bankowego leży natomiast utrzymywanie wysokich opłat i prowizji, zwłaszcza za realizację płatności transgranicznych oraz dysproporcję w nasyceniu placówkami bankowymi i bankomatami pomiędzy miastami i małymi miejscowościami. Z punktu widzenia potrzeb posiadaczy kart płatniczych również i poziom rozwoju rynku akceptantów jest oceniany jako niedostateczny. Utrudniony dostęp do usług bankowych i systemu rozliczeniowego wynika też ze słabego rozwoju gospodarki elektronicznej i Internetu w Polsce. Do słabości całego systemu zalicza się ponadto brak kilku technicznych rozwiązań rozliczeniowych, stosowanych od lat w Europie, zwłaszcza e-faktury, której standard został dopiero niedawno wypracowany w Polsce i do dziś pozostaje właściwie martwy⁶.

Na tle EEA systemy KIR S.A. to sprawne i dynamicznie rozwijające się systemy rozliczeń detalicznych. Mimo iż Polska wciąż pozostaje poza Strefą Euro, zapewniają one połączenie z instytucjami paneuropejskimi. Oferują rozwiązania konkurencyjne wobec wielu dostawców usług rozliczeniowych EEA, choć nie spełniają wszystkich potrzeb nowoczesnej e-gospodarki. Z uwagi na obecne i historyczne uwarunkowania ekonomiczne, psychospołeczne i technologiczne naszego kraju, polski system ma do pokonania jeszcze kilka istotnych barier, które utrudniają mu dziś odgrywanie istotnej roli na arenie międzynarodowej.

3.3. Kierunki rozwoju polskiego systemu rozliczeń detalicznych w świetle budowy SEPA

Jednym z rezultatów zmian dokonanych w polskich systemach płatności w ciągu ostatnich lat jest, bez wątpienia, zdecydowanie efektywniejszy, bezpieczniejszy system płatniczy, oparty na solidnych podstawach prawnych, spełniający większość wymogów unijnych i standardów międzynarodowych. W najbliższym czasie polski system czekają jednak dalsze wyzwania związane przede wszystkim z integracją międzynarodową. Budowa Jednolitego Obszaru Płatności Euro, jak również przyszłe wstąpienie Polski do Strefy Euro w istotny sposób zmienią dotychczasowe warunki funkcjonowania systemu płatniczego. Póki jednak nieznana pozostaje data przyjęcia przez nasz kraj wspólnej waluty, a standardy SEPA mają wyłącznie charakter opcjonalny, nie ma wiążących Polskę terminów dostosowania. Niemniej jednak już dziś, zgodnie z deklaracjami NBP, KIR S.A. i większości banków, dążeniem polskiego systemu płatniczego jest jak najszybsze wdrożenie standardów SEPA, tak by od samego początku funkcjonowania jednolitego obszaru istniała możliwość stosowania nowych paneuropejskich instrumentów. W tym celu podejmowane są inicjatywy międzybankowe, organizowane są konferencje i spotkania a przedstawiciele polskiego sektora płatniczego aktywnie uczestniczą w pracach EPC. NBP w porozumieniu z KIR S.A. prowadzi również współpracę z ECB w zakresie technicznych i prawnych aspektów przystąpienia do TARGET2. Ponadto Polska za pośrednictwem eksperta i attache z ramienia Ministerstwa Finansów zaangażowana była też w proces konsultacji dyrektywy PSD, dzięki czemu miała wpływ na kształt aktu prawnego, który w przyszłości będzie regulował europejski system płatniczy.

Podstawowymi kierunkami rozwoju krajowego systemu jest obecnie wdrożenie paneuropejskich instrumentów płatniczych i połączenie z TARGET2, przy jednoczesnym monitoringu zmian legislacyjnych. Z uwagi na harmonogram budowy Jednolitego Obszaru Płatności Euro priorytetowe znaczenie ma jednak dostosowanie istniejących rozwiązań do wymogów EPC. Dopiero później przewidywane jest przeniesienie rozrachunku na wspólną platformę TARGET2. A w jeszcze dalszej perspektywie, prawdopodobnie

dopiero po wejściu Polski do Strefy Euro, wszystkie instrumenty płatnicze i systemy kartowe będą musiały spełniać standardy SEPA.

3.3.1. Paneuropejskie instrumenty płatnicze

Prace nad wdrożeniem paneuropejskich instrumentów płatniczych w Polsce prowadzą obecnie zarówno banki, jak i KIR S.A., będąca przyszłym dostawcą rozwiązań SEPA w relacjach międzybankowych. Po stronie banków leży udostępnienie klientom narzędzi umożliwiających składanie zleceń, które będą mogły być zrealizowane według schematów opracowanych przez EPC. Rolą Izby jest natomiast dostosowanie systemu rozliczeniowego do przetwarzania transakcji zgodnych z nowymi paneuropejskimi standardami oraz zapewnienie możliwości rozrachunku zobowiązań netto uczestników w euro w relacjach transgranicznych. Zarówno banki jak i Izba aktywnie współpracują w zakresie wdrażania i promocji instrumentów SEPA. Celem jest nie tylko wymiana informacji i synchronizacja działań, ale również budowa systemu, który w maksymalnym stopniu ograniczy nakłady inwestycyjne. Zgodnie z przyjętą koncepcją kluczową rolę pełnić tu będzie KIR S.A., która udostępni rozwiązania pozwalające bankom na stosowanie instrumentów SEPA już od początku 2008 roku bez konieczności dokonywania radykalnych modyfikacji aktualnie eksploatowanych systemów.

Wszelkie zmiany w polskim systemie rozliczeniowym związane z implementacją SEPA obejmą wyłącznie EuroELIXIR. ELIXIR® będzie wciąż rozwijany i udoskonalany, lecz zgodnie z wolą banków nie jest planowane wdrażanie w nim formatu XML czy przenoszenie rozrachunku na platformę SSP w TARGET2. Wraz z wejściem Polski do Strefy Euro, ELIXIR® zostanie natomiast zamknięty, a jego funkcjonalności odpowiadające specyfice rynku krajowego będą w miarę możliwości przeniesione do systemu EuroELIXIR.

Koncepcja Izby w zakresie rozliczeń w euro zakłada współlistnienie od 1 stycznia 2008 roku nowych i obecnie stosowanych rozwiązań. EuroELIXIR będzie nadal połączony z systemem STEP2 i, wzorem decyzji EBA Clearing, do obsługi instrumentów paneuropejskich zostanie stworzony dodatkowy kanał przetwarzania z odrębnymi tabelami routingu. Standardy SEPA zostaną wdrożone zarówno w zakre-

sie płatności transgranicznych, jak i krajowych w euro. Ponadto KIR S.A. planuje też udostępnić uczestnikom systemu rozliczeniowego opcjonalny moduł umożliwiający konwersję pomiędzy nowym a dotychczasowym formatem zleceń płatniczych (z uwagi na specyfikę tych rozwiązań, a zwłaszcza na rozbieżności strukturalne, konwersja będzie możliwa jednak wyłącznie w aplikacji systemu Izby na styku z wewnętrznym systemem informatycznym banku). Wybór formatu i drogi rozliczeń zleceń pozostanie w gestii uczestników systemu Euro-ELIXIR. W celu dostosowania paneuropejskich instrumentów do potrzeb podmiotów obecnych na polskim rynku, planowane jest również poszerzenie podstawowych wersji SEPA Credit Transfer i SEPA Direct Debit o dodatkowe funkcjonalności w ramach tzw. AOS. Kluczowe znaczenie ma tu zwłaszcza zapewnienie możliwości stosowania polskich znaków diakrytycznych w zleceniach, a w przyszłości też i obsługa specyficznych transakcji, tj. wpłaty na rzecz ZUS i Urzędów Skarbowych⁷.

Banki i instytucje finansowe przygotowujące się do SEPA stoją obecnie w obliczu kluczowych decyzji dotyczących zakresu i terminu wdrożenia obsługi formatu XML w wewnętrznych systemach informatycznych oraz dostosowania kart do wymogów technologii EMV. Istotnym elementem branim pod uwagę jest tu obok wytycznych zagranicznych właścicieli tzw. „banków-matek” też i koncepcja opracowana wspólnie z KIR S.A. pozwalająca odsunąć w czasie wdrażanie standardu XML przy jednoczesnym zachowaniu możliwości obsługi paneuropejskich instrumentów i zaoferowaniu klientom produktów SEPA.

Udostępnienie rozwiązań SEPA będzie początkowo wymagało poczynienia znacznych inwestycji. Instytucje zaangażowane w rozliczanie płatności będą musiały rozbudować i zmodernizować swoje systemy informatyczne związane z realizacją zleceń płatniczych, jak również dostosować krajowe systemy kartowe i obowiązujące umowy z klientami. Standaryzacja produktów przyczyni się do wzrostu wolumenu transakcji bezgotówkowych i zwiększy też presję konkurencyjną. SEPA wymusi zatem z jednej strony poszerzenie palety oferowanych usług o dodatkowe produkty i funkcjonalności, a z drugiej także i znaczący spadek cen, co musi się przełożyć na dostosowania w zakresie kosztów i prawdo-

podobne zmiany w modelach biznesowych instytucji finansowych.

3.3.2. TARGET2

Kwestie związane z połączeniem polskiego systemu rozliczeniowego z TARGET2, choć już dyskutowane, zajmują jednak dalsze miejsce w hierarchii prac w obszarze SEPA. Harmonogram uruchomienia jednolitej platformy rozrachunku pozwala odłożyć w czasie niezbędne decyzje, a i specyfika nowego systemu powoduje, iż mniejszy będzie też zakres niezbędnych zmian.

Zgodnie ze wstępną decyzją NBP podjętą w dniu 14 stycznia 2005 roku i potwierdzoną 10 listopada 2006 roku, Polska przystąpi do systemu TARGET2 wraz z bankiem centralnym Włoch 19 maja 2008 roku. NBP wybrał wariant migracji stopniowej, co oznacza, iż będzie miał dodatkowe 4 lata na spełnienie wszystkich kryteriów uczestnictwa. W tym czasie ograniczona zostanie w szczególności funkcjonalność systemu SORBNET-EURO – według wytycznych ECB, gdyż docelowo będzie on mógł być wykorzystywany wyłącznie do realizacji transakcji dotyczących rezerwy obowiązkowej, operacji depozytowo – kredytowych (*standing facilities*), wewnętrznego transferu płynności oraz operacji związanych z kredytem intraday. Oznacza to, iż od 19 maja 2012 roku NBP nie będzie już mógł pośredniczyć w rozrachunku płatności banków denominowanych w euro, jak to ma miejsce obecnie, a rozrachunek tzw. systemów zewnętrznych, takich jak Euro-ELIXIR, będzie możliwy wyłącznie na SSP TARGET2. Tym samym, jeśli Polska przyjmie wspólną walutę po 2012 roku, samo wejście do Strefy Euro spowoduje jedynie zamknięcie systemów złotówkowych, natomiast nie zrodzi konieczności wdrażania jakichkolwiek nowych rozwiązań w funkcjonującym systemie obsługującym płatności w euro.

NBP dość długo wahał się przed podjęciem ostatecznej decyzji dotyczącej przyszłego przystąpienia do TARGET2. Złożyło się na to kilka czynników. Najistotniejszymi z nich, obok braku deklaracji polskich władz w zakresie daty przyjęcia euro, był wysoki koszt przyłączenia w zestawieniu z niewielką liczbą transakcji transgranicznych rozliczanych obecnie poprzez TARGET. Zapewnienie instytucjom krajowym bezpośredniego połącze-

nia z centralną europejską infrastrukturą rozrachunku okazało się jednak istotniejsze i decyzja została ostatecznie potwierdzona. Na jej podstawie przygotowania do wejścia na SSP rozpoczęły już poszczególne banki oraz KIR S.A. Z uwagi na strukturę własności instytucji finansowych prowadzących działalność na polskim rynku, duży wpływ na formę ich uczestnictwa w TARGET2 i zakres dostępnych funkcjonalności mają właściciele zagraniczni. Najbardziej prawdopodobnym scenariuszem jest korzystanie z pośrednictwa tzw. banków-matek, choć pojawiają się również opinie wskazujące na możliwość wyboru także i bardziej niezależnych rozwiązań. Na bazie toczących się w tym zakresie dyskusji Izba podjęła natomiast decyzję o przystąpieniu do TARGET2 dopiero w momencie, gdy większość uczestników systemu EuroELIXIR wejdzie na SSP, lecz nie później niż z dniem zakończenia czteroletniego okresu przejściowego. Zgodnie z przyjętymi założeniami KIR S.A. zamierza stać się jednym z tzw. systemów zewnętrznych, uczestniczącym w TARGET2 za zgodą i pod nadzorem NBP i wykorzystywać pełen zakres dostępnych usług, tak by nie zostały ograniczone obecne funkcjonalności systemu EuroELIXIR⁸.

3.3.3. *Payment Services Directive*

Przyjęta w kwietniu 2007 roku dyrektywa PSD w istotny sposób zmieni aktualnie obowiązujące w Polsce zapisy prawa regulujące funkcjonowanie systemu płatniczego a w tym i systemu rozliczeniowego. Ze względu na swój bardzo pro-konsumencki charakter, PSD nałoży na dostawców usług płatniczych, czyli przede wszystkim na banki, dodatkowe obowiązki mające zwiększyć ochronę ich klientów. W szczególności pojawi się konieczność dostarczenia szerszych niż dotychczas informacji, a także wprowadzone zostaną udogodnienia w zakresie zwrotów i odwołań zleceń, zwłaszcza obciążeniowych, m.in. poprzez wydłużenie dopuszczalnych terminów czy ograniczenie odpowiedzialności finansowej. Przy czym szczególną ochroną objęte zostaną nie tylko osoby indywidualne, ale i określone przepisami PSD nowe kategorie podmiotów – mikroprzedsiębiorstwa i instytucje płatnicze, niemające jeszcze odzwierciedlenia w regulacjach krajowych. Zgodnie z przyjętymi założeniami dyrektywa spowoduje też konieczność usunięcia

z polskiego ustawodawstwa podziału na poszczególne instrumenty płatnicze.

Poprzez udział w konsultacjach ogólnoeuropejskich instytucje polskiego systemu płatniczego miały szansę wpłynąć na ostateczny kształt PSD. Od momentu zatwierdzenia jej przez Parlament Europejski trwają prace nad implementacją zapisów dyrektywy do ustawodawstwa krajowego. Przewidywany termin zakończenia procesu dostosowawczego w Polsce to druga połowa 2009 roku.

3.3.4. *Przyszła rola polskiego systemu w infrastrukturze paneuropejskiej*

Współczesny polski system rozliczeniowy, mimo dynamicznego rozwoju, nie osiągnął jeszcze standardu, który pozwalałby mu już dziś odgrywać kluczową rolę w infrastrukturze paneuropejskiej. Ma on jednak szansę osiągnąć pozycję dominującą w skali lokalnej i stać się jednym z regionalnych centrów rozliczeniowych, obsługujących przede wszystkim instytucje spoza Strefy Euro.

W perspektywie krótkookresowej, tzn. w 2008 roku, zgodnie z przyjętym harmonogramem KIR S.A. ma zamiar uzyskać status SEPA Scheme Compliant ACH. Utrzymane będzie połączenie systemu EuroELIXIR ze STEP2 i przewidywana jest również możliwość nawiązania współpracy w ramach stowarzyszenia EACHA, którego założycielem jest m.in. KIR S.A.. W perspektywie długookresowej, nastąpi natomiast przeniesienie rozrachunku systemu EuroELIXIR na SSP TARGET2, co dodatkowo poszerzy możliwości i wzmocni jego pozycję na arenie międzynarodowej. Uczestnicy systemu Izby opracowują obecnie strategie prowadzenia rozliczeń w SEPA – z uwagi na strukturę własności polskiego sektora bankowego, zdominowanej przez instytucje zagraniczne, wiele zależało będzie tu od decyzji tzw. „matek”. Podstawowe pytania obejmują w szczególności poziom centralizacji, wybór systemu rozliczeniowego i modelu systemu kartowego. Rozważane są zróżnicowane scenariusze, tj. konsolidacja rozliczeń w ramach banku-matki, outsourcing części lub niemal całości łańcucha przetwarzania płatności. Decyzje uczestników i ich właścicieli zdeterminują w znacznym stopniu kształt przyszłej polskiej infrastruktury i jej miejsce w SEPA.

Dążeniem instytucji polskiego systemu rozliczeniowego jest zapewnienie mu istot

nego miejsca w infrastrukturze Jednolitego Obszaru Płatności Euro i możliwości dostarczania usług płatniczych podmiotom z całego EEA. Przewagą konkurencyjną polskiego systemu na tle europejskim jest przede wszystkim szybki cykl rozliczeniowy i wczesne rozpoczęcie prac zmierzających do wdrożenia standardów paneuropejskich. Pozycję KIR S.A. jako dostawcy usług płatniczych dodatkowo wzmacnia udział jej przedstawicieli w EPC i EACHA – zarówno w pracach grup roboczych jak i w posiedzeniach organów decyzyjnych. System EuroELIXIR ma zatem realną szansę by nie tylko przetrwać, ale i odegrać pewną rolę w świetle przewidywanej konsolidacji infrastruktury. Dynamiczny rozwój i dobre relacje z partnerami dają podstawę do zapewnienia Izbie miejsca w czołówce europejskich instytucji rozliczeniowych i udziału w przetwarzaniu zleceń płatniczych w ramach SEPA.

4. Podsumowanie

Systemy rozliczeniowe, podobnie jak pozostałe elementy systemu płatniczego, podlegają stałej ewolucji, której nadrzędnym celem jest zapewnienie sprawnego, efektywnego i bezpiecznego mechanizmu przepływu środków pieniężnych w gospodarce. Kierunek ich rozwoju jest wypadkową zmieniających się w czasie potrzeb oraz technicznych, prawnych i biznesowych możliwości ich zaspokojenia.

Przemiany zachodzące w ostatnich latach w europejskich systemach płatniczych mają wyjątkowo dynamiczny i głęboki charakter. Ich źródłem jest zarówno rozwój wspólnego rynku, jak i szalony postęp technologiczny. Na tym tle dynamicznie rozwija się również polski system, który z racji członkostwa Polski w UE, stał się de facto elementem składowym unijnego obszaru płatniczego. W ciągu niecałych dwóch dziesięcioleci udało się zbudować nowoczesną i bezpieczną infrastrukturę rozliczeniowo-rozrachunkową. Powstały sprawne systemy, wdrożono szeroką paletę rozwiązań i nawiązano współpracę z instytucjami zagranicznymi. W najbliższych latach podstawowym wyzwaniem stojącym przed polskim systemem rozliczeniowym jest zapewnienie mu miejsca w SEPA. W tym celu konieczna jest w pierwszej kolejności implementacja paneuropejskich instrumentów płatniczych

i udostępnienie ich finalnym użytkownikom w formie zaspokajającej potrzeby krajowe, w tym zwłaszcza umożliwiającej stosowanie polskich znaków diakrytycznych. Z punktu widzenia całego systemu płatniczego istotne jest też połączenie go z nową jednolitą platformą rozrachunku TARGET2 oraz dostosowanie krajowych regulacji prawnych do wymogów dyrektywy PSD. Przyszły kształt i pozycja na arenie europejskiej polskiego systemu rozliczeniowego zależeć będzie przede wszystkim od zaferowanych przez KIR S.A. i NBP rozwiązań oraz decyzji zagranicznych właścicieli obecnych uczestników systemu. Nie bez wpływu będą również działania podejmowane przez innych dostawców usług rozliczeniowo-rozrachunkowych w zakresie konsolidacji infrastruktur europejskich. Biorąc pod uwagę obecną pozycję i możliwości techniczne polskiego systemu, a także stadium przygotowań do funkcjonowania w ramach SEPA, ma on szansę zapewnić sobie udział w przetwarzaniu płatności europejskich w przyszłości.

Informacje o autorce

Mgr Monika Kałuza – Studia Doktoranckie, Wydział Zarządzania, Uniwersytet Warszawski.
E-mail: mika_kaluza@autograf.pl.

Przypisy

- ¹ Na podstawie: Tochmański A. 2005. *Ewolucja polskiego systemu płatniczego na tle kierunków rozwoju systemu płatniczo-rozliczeniowego w Unii Europejskiej*, wyd. NBP, s. 2–4.
- ² Szczegółowy opis funkcjonowania instrumentów SEPA zawarty jest w dokumentacji EPC „Rulebook” i „Implementation Guidelines”, dostępnej na stronie internetowej Rady EPC www.europeanpaymentscouncil.eu.
- ³ Więcej informacji nt. systemu TARGET2 można znaleźć na stronach internetowych Europejskiego Banku Centralnego (www.ecb.int) oraz Narodowego Banku Polskiego www.nbp.pl.
- ⁴ Capgemini, ABN Amro, EFMA „Word Payments Report 2006”, s. 5 (dostępny na stronie internetowej http://www.pl.capgemini.com/resources/thought_leadership/world_payments_report_2006).
- ⁵ Na podstawie: Tochmański A. 2005 „Ewolucja polskiego systemu płatniczego na tle kierunków rozwoju systemu płatniczo – rozliczeniowego w Unii Europejskiej”, s. 4–7, Senderowicz K. 2003 „System płatniczy” oraz Kałuza M. 2006: „Systemy rozliczeniowe ELIXIR® i Euro-ELIXIR”.

⁶ Na podstawie: Tochmański A. 2006. *Strategia rozwoju systemu płatniczego i obrotu bezgotówkowego w Polsce*, s. 57–67.

⁷ Więcej informacji nt. dostosowywania polskiego systemu rozliczeniowego do obsługi instrumentów paneuropejskich można znaleźć na stronie internetowej Krajowej Izby Rozliczeniowej S.A. www.kir.com.pl.

⁸ Więcej informacji nt. przystąpienia NBP do systemu TARGET2 można znaleźć na stronie internetowej NBP www.nbp.pl.

Bibliografia

Bank for International Settlements. 2001. *Core Principles for Systemically Important Payment Systems*, Warszawa: BIS.

Capgemini, ABN Amro, EFMA. 2006. *World Payments Report 2006*, Warszawa: Capgemini & ABN Amro.

European Commission DG Internal Market and Services. 2006. Development of the EU Single Euro Payment Area (SEPA). *Fin-Focus*, nr 2, s. 3–4.

European Competition Authorities. 2006. *Competition Issues in Retail Banking and Payments*

Systems Markets in the UE, public version, Nice: ECA.

Kałuża, M. 2006. Systemy rozliczeniowe ELIXIR® i EuroELIXIR. *Informatyka Bankowa*, nr 1/2, s. 39–41.

Matczuk, P. 2006. Bank dla emigranta. *Gazeta Bankowa*, nr 50, s. 9–12.

Senderowicz, K. 2003. System płatniczy. w: Pietrzak B., Polański Z. i B. Wodniak (red.) *System finansowy w Polsce*, s. 397–422. Warszawa: PWN.

Senderowicz, K. 2003. *Wymogi Unii Europejskiej oraz standardy międzynarodowe i ich wpływ na rozwój systemów płatności w Polsce*, Warszawa: NBP.

Tochmański, A. 2005. *Ewolucja polskiego systemu płatniczego na tle kierunków rozwoju systemu płatniczo-rozliczeniowego w Unii Europejskiej*, Warszawa: NBP.

Tochmański, A. 2006. *Strategia rozwoju systemu płatniczego i obrotu bezgotówkowego w Polsce*, Warszawa: NBP.

Zbytniewski, D. 2006. Pożegnanie z gotówką. *Gazeta Bankowa*, nr 50, s. 21–23.

Zygierewicz, M. 2006. *Związek Banków Polskich*, prezentacja na konferencji w Lublinie, wrzesień.